

Working paper: “Schoolbeleid in het vermarkt Vlaams onderwijslandschap: over hoe de profilering en het aannamebeleid van basisscholen sociaal-etnische segregatie in de hand kan werken”

Ward Nouwen & Anneloes Vandenbroucke, onderzoeksinstituut HIVA – KULeuven

Inleiding

Het onderwijslandschap in de Vlaamse stedelijke context is net zoals in vele andere West-Europese steden sterk gesegregeerd naargelang de sociale en etnische achtergrond van de leerlingen (Bakker e.a., 2011). Binnen een breder onderzoeksproject naar de omvang, oorzaken en effecten van sociaal-etnische segregatie in het basisonderwijs van de Vlaamse steden Antwerpen, Genk en Gent (SinBa) concentreert het onderzoeksluik binnen het onderzoeksinstituut HIVA (KULeuven) zich op de oorzaken van deze onderwijssegregatie die niet rechtstreeks zijn toe te wijzen aan de residentiële segregatie in de betreffende steden. Waar de ruimtelijke segregatie onomstotelijk een sterke verklaringskracht biedt voor segregatie in het basisonderwijs, moet een gedeelde oorzakelijkheid gezocht worden in de vermarktte onderwijssituatie van het Vlaamse onderwijssysteem (Sierens, Mahieu & Nouwen, 2011; Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007). Meer specifiek onderzoeken we of en in welke mate de vrije schoolkeuze van ouders en het beleid van scholen inzake profilering en aanname bijdragen aan het sterk gesegregeerde basisonderwijs in de Vlaamse steden. In deze paper spitsen we ons toe op de resultaten betreffende het positioneren van scholen in de lokale onderwijsmarkt. In eerdere publicaties werd reeds gerapporteerd over de effecten van vrije schoolkeuze en de rol die onder meer de sociaal-etnische schoolcompositie speelt in die schoolkeuze (Nouwen & Vandenbroucke, 2011).

Theorie omtrent de quasi-marktwerking van een liberaal onderwijssysteem, in casu het Vlaamse basisonderwijs, vormt de belangrijkste voedingsbodem bij het formuleren van onze hypothesen. De theorie stelt dat ouders de onderwijskwaliteit van een school in belangrijke mate aflezen aan de sociale en etnische leerlingencompositie. Naarmate een school een sterkere concentratie kent van kansarme leerlingen en leerlingen met een migratieachtergrond zou de school minder aantrekkelijk zijn voor autochtone middenklassenouders. Ook scholen hebben vanuit deze optiek een voorkeur voor leerlingen uit de autochtone middenklasse. En dit niet alleen omdat ze mede de reputatie van hun school bepalen, maar ook omdat leerlingen uit kansarme en allochtone milieus meer investeringen zouden behoeven (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007, pp. 114-116).

Vertrekkende van enkele bevindingen uit het kwantitatieve onderzoeksluik diepen we het relatieve segregatieproces verder uit aan de hand van kwalitatieve data uit diepte-interviews met schooldirecties en focusgroepgesprekken met diverse groepen ouders. De centrale onderzoeksvragen luiden hier:

- Hoe profileert de school zich (on-)bewust naar verschillende sociaal-etnische groepen toe?
- In welke mate voeren scholen een selectief toelatingsbeleid? Overt en/ of subtiel?
- Wat zijn de achterliggende redenen voor de profilering en selectiviteit naar bepaalde sociaal-etnische groepen?

Theoretisch en beleidskader

Het Belgische en meer specifiek het Vlaamse basisonderwijs kent net als Nederland een sterke traditie van vrijheid van onderwijs (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007, p. 115). Ook al kent de vrijheid van onderwijs in België zijn grondslag in de befaamde schoolstrijd, dat wil niet zeggen dat de huidige drijfveer om het systeem te behouden - en om te protesteren tegen mogelijke veranderingen – niet gelijkaardig is aan de tendens van liberalisering die de huidige vermarkting in andere landen voedt (Vandenberghe, 1998). De relatie tussen vermarkting en segregatie van een onderwijssysteem zijn reeds in eerder onderzoek aangetoond: naarmate een onderwijssysteem liberaler is ingericht, des te meer segregatie er wordt gegenereerd (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007, pp. 114-116; Tomlinson, 1997, p.65; Saporito, 2003, pp. 181-184; Lauder & Hughes, 1999, pp. 61-62). Met een vermarkt publiek onderwijssysteem wordt geduïd op een vraagzijde van ouders en een aanbodzijde van scholen die naar analogie met een vrije markt op mekaar inspelen. We kunnen echter niet spreken van een echte vrije markt gezien de invloed en regulering van de overheid ook in Vlaanderen nog steeds beduidend is. We spreken daarom van onderwijs als een quasi-markt, een quasi-markt die wordt gekenmerkt door een combinatie van vrije schoolkeuze, vrijheid van inrichting, publieke (per leerling) financiering, en een zekere bureaucratische inmenging (Vandenberghe, 1998). Voorstanders van een marktgeoriënteerd schoolsysteem stellen dat meer keuzevrijheid en meer vermarkting automatisch zouden leiden tot een verhoogde efficiëntie, kwaliteit en zelfs gelijkheid van het geboden onderwijs (Gorard, 1999; Ladd & Fiske, 2003). Hier wordt echter geen rekening gehouden met sociale ongelijkheid in het keuzeproces door enerzijds structurele beperkingen en anderzijds verschillen in cultureel kapitaal om een geïnformeerde keuze te maken (Levin, 1998, p. 379). Verder wordt de keuze voor een school in markttheorieën vaak gemakshalve gelijkgesteld aan de realisatie van die keuze in een feitelijke inschrijving. Inschrijvingskansen in een liberaal onderwijssysteem zijn echter ook sterk bepaald door sociaal en cultureel kapitaal (Lauder & Hughes, 1999, pp. 61-62).

Het recht op vrije schoolkeuze laat ouders *de jure* toe om zich vrij te bewegen op de onderwijsmarkt; scholen langs hun kant kunnen zich op grond van de vrijheid van onderwijs positioneren op deze markt (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007, pp. 114-116). Een school, en zeker een basisschool, heeft zijn directe buurtomgeving logischerwijs als belangrijkste rekruteringsgebied. De sociale en etnische compositie van de buurt bepaalt daarom in sterke mate de leerlingensamenstelling en de daaraan gerelateerde reputatie van de school. Nu blijkt dat scholen met een kansrijke leerlingensamenstelling ook de middenklassenouders uit achtergestelde buurten weten aan te trekken en dat basisscholen met een kansarmere populatie vaak zijn beperkt tot de kinderen uit de buurt (Schryvers, 2005; Sierens, Mahieu & Nouwen, 2011). Het rekruteringsgebied is dus niet voor alle scholen even groot, met als resultaat dat de sociale en etnische segregatie in het basisonderwijs groter is dan enkel de residentiële segregatie zou doen vermoeden (Sierens, Mahieu & Nouwen, 2011). Naast deze verschillen in mobiliteit van leerlingen heeft een school tevens de mogelijkheid om zich te profileren naar ouders met een sterker sociaaleconomisch profiel en beschikken ze over voldoende vrijheidsgraden om diverse formele en subtiele toegangsdrempels in te stellen (Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007, p. 116). In tegenstelling tot de winstmaximalisatie bij producenten in andere markten, streven scholen in de quasi-markt naar een goede reputatie omwille van de aantrekkingskracht die dit uitoefent op kansrijke ouders wiens kinderen minder investeringen zouden behoeven. Een school heeft er dus belang bij om

‘sterkere’ leerlingen aan te trekken en ‘zwakkere’ leerlingen af te stoten. De zwakkere onderwijspositie van kansarme leerlingen en leerlingen uit een etnisch-culturele minderheid wordt op die manier verder verzwakt door hun marktpositie ten aanzien van de onderwijsaanbieders (Gewirtz e.a., 1995; Lauder, 1991; Ranson, 1993).

In 2002 werd het Gelijke Onderwijskansendecreet (GOK) goedgekeurd. Daarin werden het onderwijsvoorrangsbeleid en het zorgverbredingsbeleid geïntegreerd tot één decreet. Verder hebben ook de non-discriminatie-verklaring en het Decreet Basisonderwijs het GOK-decreet geïnspireerd. Één van de drie centrale beleidsdoelstellingen van het GOK-decreet luidt het vermijden van uitsluiting, segregatie en discriminatie. De desegregatiemaatregelen die terug te vinden zijn in het GOK-decreet, kunnen worden opgesplitst in drie groepen: maatregelen die betrekking hebben op het inschrijvingsbeleid, het spreidingsbeleid en het voorrangbeleid. Vanaf het schooljaar 2003-2004 werd door middel van het GOK-decreet het weigeringsrecht van scholen drastisch ingeperkt. Elke leerling heeft vanaf dan principieel het recht om ingeschreven te worden in een school naar keuze. Ook werd met het oog op een betere spreiding van doelgroepleerlingen aan scholen het recht toegekend om leerlingen door te verwijzen naar een andere school wanneer de school meende over onvoldoende draagkracht te beschikken om zorgbehoevende (anderstalige) leerlingen op te vangen. Het systeem van de doorverwijzingen werd echter als discriminerend ervaren en werd met de herziening van het GOK-decreet in 2005 vervangen door het voorrangbeleid. Het GOK-decreet van 2002 kende geen voorrangsregelingen toe, en de chronologie van de inschrijving gold hier als enige maatstaf. Met de wijziging van het GOK-decreet in 2005, werd echter een voorrangsregeling opgenomen ten behoeve van een meer gelijke spreiding van doelgroepleerlingen (Ornelis, 2006, p. 111). Het GOK-decreet biedt aan ouders ook meer instrumenten om het inschrijvingsrecht en de voorrangsregels af te dwingen. Om toezicht te houden op de correcte uitvoering van het decreet, werden Lokale Overlegplatforms (LOP's) en de Commissie voor leerlingenrechten (CLR) opgericht (Debruyne e.a., 2006).

In de steden Gent en Antwerpen werd, respectievelijk in de schooljaren 2008-2009 en 2009-2010, een centraal aanmeldingsregister (CAR) geïntroduceerd¹. Ongeacht de verschillen in regels van schooltoewijzing binnen de verschillende LOP's, voorzien beide CAR-systemen de mogelijkheid (!) aan een school om voorrang te verlenen aan leerlingen die al dan niet scoren op de GOK-indicatoren. Een school die meer dan andere scholen in een door het LOP afgebakend gebied GOK-leerlingen onderwijst kan zo voorrang geven aan niet-GOK-leerlingen. Op het niveau van een lokaal overlegplatform kunnen (tot op heden²) bijkomende voorrangsregels worden afgesproken die betrekking hebben op de afstand tot de woonplaats/ arbeidsplaats en het tijdstip van aanmelden. De voorrangsregels binnen het LOP van Antwerpen en Gent zijn in het geval van voorrang GOK-/ niet-GOK-leerlingen op te vatten als richtlijnen en zijn slechts in beperkte mate afdwingbaar. Zo kiest een 'te kansarme' school zelf of het voorrang geeft aan kansrijkere (niet-GOK-) leerlingen en kan een basisschool in Antwerpen vanaf minimum 30% tot maximum 100% voorrang geven aan kinderen uit de buurt. De mate waarin scholen opteren om de voorrangsregels in te stellen varieert dan ook sterk tussen de verschillende scholen. De effecten van

¹ Meer info over de CAR-systemen is terug te vinden op het webadres www.lop.be; klik door naar LOP Antwerpen of Gent en ga naar basisonderwijs

² Voorstel van Decreet betreffende het inschrijvingsrecht, 17 maart 2011, Commissie Onderwijs en Gelijke Kansen, Vlaams Parlement

deze desegregatiemaatregelen zijn tot nog toe slechts in beperkte mate bestudeerd (Sierens, Mahieu & Nouwen, 2010). Het schetsen van deze beleidsachtergrond leek ons evenwel essentieel om deze bijdrage te kunnen kaderen.

Onderzoeksvragen en methodologie

Het onderzoeksluik naar de oorzaken van relatieve segregatie in het basisonderwijs omvat zowel een kwantitatieve als kwalitatieve onderzoeksrunde. In deze bijdrage richten we ons op de resultaten van het kwalitatieve onderzoek waarbij de centrale onderzoeksvraag luidt: “Hoe en in welke mate werkt het schoolbeleid segregatie in de hand?”. Door het samenbrengen van resultaten uit diepte-interviews met schooldirecties en focusgroepen met ouders proberen we vat te krijgen op dit moeilijk te onderzoeken want beladen thema.

In het najaar van 2010 werden een 21 schooldirecties bevraagd. Deze werden zorgvuldig geselecteerd met het oog op een zo divers mogelijke case-selectie voor de kenmerken stad, buurtcompositie, schoolcompositie en onderwijsnet. Zo interviewden we 8 schooldirecteurs in Antwerpen, 6 in Gent en 7 in Genk, waarvan 11 uit het vrije onderwijs, 4 uit het gemeenschapsonderwijs (GO!) en 6 uit het stedelijk onderwijs³. Ons baserend op het aandeel leerlingen waarvan de thuistaal niet het Nederlands is (TNN-indicator in GOK-telling februari 2008), selecteerden we 7 ‘witte’, 7 ‘gemengde’ en 7 ‘zwarte’ scholen⁴. In vergelijking met de buurtcompositie konden we 13 scholen beschrijven als zijnde een vrij goede weerspiegeling van de buurtcompositie, 4 ‘te zwarte’ scholen en 4 relatief ‘te witte’ scholen. De etnische buurtcompositie werd op basis van het aandeel etnisch-culturele minderheden (ECM) in de buurtpopulatie eerder arbitrair bestempeld als ‘wit’, ‘gemengd’ of ‘zwart’⁵. In onderstaande grafiek wordt de relatie tussen de school- en de buurtpopulatie in de geselecteerde basisscholen weergegeven. De verschillende punten stellen de scholen voor en dragen het procentueel aandeel etnisch-culturele minderheden in de buurtpopulatie als label.

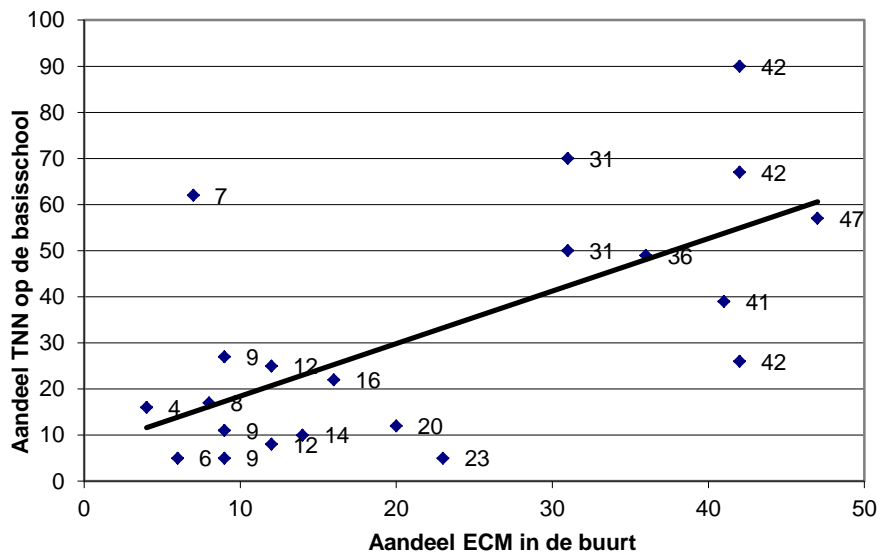
Tijdens de diepte-interviews lag de focus op volgende deelvragen:

- Hoe profileert de school zich naar de verschillende sociaal-etnische groepen toe, zowel bewust als onbewust?
- In welke mate voeren scholen een selectief toelatingsbeleid, zowel op subtiele als op overte wijze?
- Wat zijn de achterliggende redenen voor de selectiviteit naar bepaalde sociaal-etnische groepen?

³ Stedelijk onderwijs is niet aanwezig in Genk, ouders hebben er de keuze tussen vrije scholen en GO! scholen

⁴ ‘witte school’ \leq 10% TNN; ‘gemengde school’ $>$ 10% - \leq 50% TNN; ‘zwarte school’ $>$ 50% TNN (o.b.v. literatuur)

⁵ ‘witte buurt’ \leq 10% ECM; ‘gemengde buurt’ $>$ 10% - \leq 30% ECM; ‘zwarte buurt’ $>$ 30% ECM (o.b.v. omgevingsanalyses)

Tabel 1: Mate van weerspiegeling buurtpopulatie in de geselecteerde basisscholen (N=21)

Voor wat de focusgroepen met de ouders betreft concentreerden we ons initieel op hun ervaringen met het aannamebeleid van scholen en de mate waarin profilering van scholen en de schoolcompositie spelen in hun schoolkeuze. Na verwerking en analyse van de data kwamen structurele drempels in het schoolkeuzeproces naar boven die niet rechtstreeks betrekking hadden op de oorspronkelijke onderzoeksvragen voor deze paper. Desalniettemin werden ze meegenomen om het segregatieproces beter te kunnen doorgronden.

De afbakening van de doelgroepen voor de focusgroepsgesprekken met ouders gebeurde op basis van de surveydata en sociaaldemografische gegevens voor de desbetreffende steden. In totaal vonden er elf groepsgesprekken plaats met zowel kansrijkere als kansarmere ouders. Dit betrof zowel autochtone ouders als ouders met een andere etnische origine. Om een gelijkwaardige inbreng van de verschillende deelnemers te bevorderen en betekenisverschillen te vermijden werden de verschillende focusgroepen intern homogeen samengesteld naargelang opleidingsniveau en etnische achtergrond. De respondenten werden deels via de middenveld- en hulpverleningsorganisaties gerekruteerd op basis van het kenmerk ouderschap van een jong schoolgaand kind dat bij voorkeur recentelijk zijn kleuter- of lagere schoolcarrière aanvatte (leeftijd 3 tot 12 jaar). Dit selectiecriterium werd gehanteerd om er van verzekerd te zijn dat de ouders reeds ervaringen hadden met het profilerings- en aannamebeleid van scholen. Door niet te strikt te zijn in de afbakening van de leeftijd van kinderen wilden we niet al te veel ouders reeds in een eerste fase uitsluiten. Een te strikte afbakening zou het bereik van onze, vaak moeilijk toegankelijke, doelgroepen immers te sterk beperken. Contactname via scholen hield het gevaar in dat de focusgroepen intern meer heterogeen zouden zijn naar sociale en etnische achtergrond en meer homogeen naar ervaringen met het aannamebeleid van de desbetreffende school. Voor een school is het vaak moeilijk om zich specifiek te richten tot één bepaalde sociale of etnische groep. In twee specifieke gevallen kozen we wel voor contactname via de school. Dit verliep telkens via de

brugfiguur van een Gentse basisschool die in nauwe relatie staat met de ouders en op die manier een sociaal en etnisch homogene groep ouders kon uitnodigen zonder dat de school rechtstreeks betrokken partij was. Het ging hier in beide gevallen om autochtone ouders in respectievelijk een 'gemengde' en een 'zwarte' school.

In eerste instantie selecteerden we de sterkst vertegenwoordigde ouders met een migratieachtergrond. Voor Antwerpen waren dit ouders met Marokkaanse (Berberse) roots en voor Genk en Gent ouders van Turkse origine. Gezien de sociaal-economische positie van deze ECM-groepen bereikten we hier eerder kansarme ouders uit etnisch-culturele minderheden. Hieraan werd ook tegengewicht gegeven door in Gent een groep ouders uit de Turks-Belgische middenklasse samen te brengen. Hiernaast werden nog enkele andere focusgroepen samengebracht met ouders uit andere etnische groepen die werden geselecteerd op basis van hun relatieve aanwezigheid in een stad. Voor Genk werden ouders met Italiaanse roots samengebracht omwille van hun sterke vertegenwoordiging binnen de voormalige mijngemeente. Anders dan bij de meeste andere groepen ouders met een migratiegeschiedenis bereikten we hier enkel middenklassenouders van de tweede generatie. Voor Antwerpen kozen we ervoor om Poolse ouders aan het woord te laten omdat er zich doorheen de jaren een sterk uitgebouwde Poolse gemeenschap heeft gevestigd. In Gent selecteerden we ouders uit de sterk groeiende Bulgaarse gemeenschap om te bevragen in een focusgroep. De opkomst bij dit laatste groeps gesprek was echter te beperkt om van een focusgroep te kunnen spreken. De data werden daarom aangevuld door een interview met een Bulgaarse sleutelfiguur uit Gent. Anders dan de sleutelfiguur behoorden de respondenten in het groeps gesprek tot een Turkssprekende etnische minderheid in Bulgarije. De sleutelfiguur kwam echter wel op erg regelmatige basis in contact met andere etnische gemeenschappen uit Bulgarije.

De verwerking en analyse van het kwalitatieve onderzoeksmateriaal werd aangepast al naargelang het ging om een diepte-interview of een focusgroep gesprek. Voor de diepte-interviews werkten we met letterlijke transcripties van de gesprekken. De focusgroep gesprekken lieten dit gezien de nood aan vertalingen in sommige van de gesprekken echter niet toe. Tijd en middelen ontbraken om op zoek te gaan naar tolken die het hele interview voor ons konden transcriberen. De onderzoeker baseerde zich hier op de vertalingen van de tolk tijdens de gesprekken. Op basis hiervan werden tijdens het gesprek nota's gemaakt die aan de hand van de geluidsopname na het interview werden aangevuld. De nota's werden dan (waar mogelijk) opnieuw voorgelegd aan de tolk ter verbetering en aanvulling. Ook de focusgroep gesprekken die in het Nederlands plaatsvonden werden op deze manier verwerkt om de data zo compatibel mogelijk te houden. De transcripties en nota's werden verder verwerkt, geanalyseerd en geïntegreerd met behulp van het softwareprogramma NVIVO. De integratie van het kwalitatief materiaal uit de diepte- en focusgroepinterviews gebeurde aan de hand van overeenkomsten in gemeten antwoordpatronen en betekenisgeving.

Tenslotte worden in deze paper ook de bevindingen die betrekking hadden op de hierboven beschreven onderzoeksvragen uit de kwantitatief verwerkte ouderbevraging⁶ meegenomen. Met de

⁶ Betreft een survey bij 1933 ouders die in het schooljaar 2008-2009 een kind in het eerste leerjaar van het basisonderwijs in Antwerpen, Genk en Gent hadden. De gerealiseerde steekproef was representatief voor zowel de socio-economische als de etnische achtergrond van de populatie.

focusgroepinterviews wensten we eerder bekomen bevindingen o.b.v. de statistische analyses verder af te toetsen en te interpreteren. De statistische resultaten werden op deze manier in het veld verder uitgediept en verduidelijkt. Bevindingen uit de survey waren dan ook vaak richtinggevend voor de aandachtspunten in het kwalitatieve onderzoeksluik. Enkele relevante statistische bevindingen worden in deze bijdrage dan ook als achtergrond gerapporteerd.

Onderzoeksresultaten

a) Profilering van scholen als bestrijding of bestendiging van relatieve segregatie?

Profilering is een manier waarop een school zich als aanbieder kan positioneren binnen een lokale onderwijsmarktsituatie. Omdat ouders aan de vraagzijde het recht hebben op vrije schoolkeuze en de schoolkeuzemotivatie (deels) verschillend is tussen (groepen) ouders kunnen scholen zich zo al dan niet bewust richten tot een specifieke groep. **Een schoolbeleid inzake profilering is voor een stuk bepaald door de buurtomgeving van de school**, het meest voor de hand liggende rekruteringsgebied van een basisschool. Dit rekruteringsgebied is voor sommige scholen echter beduidend groter dan voor andere. De reputatie en profilering van een school spelen zelf dan weer een rol in de mate waarin een basisschool ouders van buiten de eigen buurt weet aan te trekken. Scholen in een ‘zwarte’ concentratiebuurt lijken door de buurtcompositie en zijn reputatie meer beperkt tot ouders uit de buurt. Deze ouders begeven zich door structurele drempels in hun schoolkeuze vaak moeilijker buiten de buurt. De (subjectieve) noodzaak om zich als basisschool te profileren is daarom ook deels afhankelijk van de factoren buurtsamenstelling en reputatie.

Geen van de ouders vonden het moeilijk om een school te vinden. Er was volgens hen aanbod genoeg in de buurt en kozen ook uitdrukkelijk voor een school in de buurt. Een school buiten de buurt was voor hen gezien praktische en financiële redenen niet haalbaar. De mensen die het kunnen, kiezen een school buiten de buurt of zelfs 't stad geven ze aan.

(Nota's focusgroep autochtone ouders vereniging waar armen het woord nemen, Antwerpen)

“Nee, tot nu toe dus niet hé, tot nu toe doen wij dat niet. Wij hebben ook nooit geen infoavonden om mensen naar hier te krijgen of... dus de mensen die naar hier komen, die komen gewoon naar hier, en daar zijn ze. Da's ook vrij stabiel. Die getallen blijven constant... wij hebben nooit niet naar buiten toe ons geprofileerd nee.”

(Directie 'witte' Vrije Basisschool)

Het belang dat bij scholen wordt gehecht aan profilering bleek deels afhankelijk van de mate waarin een school leerlingen uit de autochtone middenklasse weet aan te trekken. Scholen beperken zich hierbij niet altijd tot de eigen buurtomgeving maar mikken desgevallend op een breder rekruteringsgebied. Hierbij dringt zich een spanning op tussen een desegregatiebeleid gericht op een meer gelijke spreiding van doelgroepleerlingen of een school-/ onderwijsbeleid dat inzet op basisscholen als buurtscholen.

“We hebben onze website, we proberen dat mensen daar toch wel eens gaan kijken hier en daar, maar ja, dat is nu pas met die desegregatie-inspanningen naar Genk-Noord toe. Bijvoorbeeld – en dat staat nog in de kinderschoenen è – een ouderavond voor iedereen van alle scholen van Genk om te zeggen: kijk mensen, in uw buurt is ook een goeie school, ga daar naar school en ga het toch niet ergens anders zoeken”

(Directie ‘zwarte’ Vrije Basisschool)

“Maar ik ben geen voorstander van een basisschool als buurtschool, omdat je zo niet meer aan profilering kan doen, dat staat daar eigenlijk haaks tegenover, want als je een buurtschool bent dan moet je leven van wat de buurt aanbiedt en naar mijn mening... er zijn buurten in Antwerpen, die volledig anderstaligen hebben... ja... dan wordt je sowieso een concentratieschool. Terwijl als je probeert aan profilering te doen, kan het zijn dat je terug een gemengd publiek krijgt en dat lijkt mij nog altijd het beste voor alle partijen.”

(Directie ‘witte’ stedelijke methodeschool)

De bevraagde directies met zulk een uitgesproken profilering als methodeschool leken er in geslaagd te zijn om ook ouders uit de autochtone middenklasse aan te trekken. Twee van de drie geselecteerde methodescholen waren echter wel relatief ‘te wit’ gezien hun buurtcompositie. De vraag is verder of deze autochtone ouders bewust kozen voor het pedagogisch project van de school en welk effect deze profilering heeft op de schoolkeuze van (kansarmere) allochtone ouders. Zo vonden we in een focusgroep met enkele autochtone middenklassenouders in een gekleurde concentratiebuurt dat ze initieel niet kozen voor de pedagogische methode maar voor de ‘gezonde mix’. Tijdens focusgroepen met (kansarme) ouders met een migratieachtergrond kregen we dan weer vaker negatieve vooroordelen over methodeonderwijs te horen. Deze ouders uit etnisch-culturele minderheden kozen vaak bewust niet voor de methodeschool in de buurt.

Geen enkel van de moeders bleek bewust voor de ...-methode te hebben gekozen. Ze kozen voor een aangename school in de buurt waar ook een autochtone groep aanwezig was... De moeders gaven aan zich nu wel sterk in de methode van de school te kunnen vinden.

(Nota’s focusgroep autochtone middenklassenouders in ‘zwarte’ methodeschool, Gent)

De methodeschool in de buurt is slechts bij enkele ouders bekend... Er wordt naar verwezen als zijnde een filosofenschool waar maandelijks extra moet worden betaald. De ouders vertelden verder dat je er als ouder zou moeten komen koken en kuisen... Ze zagen de school omwille van die redenen niet zitten.

(Nota’s focusgroep Turks-Belgische moeders, Gent)

“Ik heb de indruk, maar ik moet voorzichtig zijn van niet te veralgemenen, dat een aantal ouders van allochtone afkomst nog een beetje meer wantrouwen hebben ten opzichte van de school. Zij hebben toch wel liever discipline, rijtjes, de lessenaars die op zo’n instructiemodel staan, allemaal

frontaal, euhm... Dus dat hebben wij gezien: elk jaar dat de ...-methode groeide en de traditionele afdeling kromp, verloren wij toch een aantal ouders die als ze voelden dat het te dichtbij kwam, dat ze dan toch voor het traditionele systeem kozen..."

(Directie stedelijke methodeschool)

Tezelfdertijd kregen we zowel van diezelfde schooldirecties, maar ook binnen de allochtone gemeenschap, het signaal dat bepaalde allochtone ouders wel bewust kozen voor methodeonderwijs. Het werken met niveaugroepen en het minder nadruk leggen op het cognitieve bleek een aantrek te hebben voor een heel specifieke groep, namelijk voor ouders van kinderen die eerder een doorverwijzing kregen naar het buitengewoon onderwijs. **Om de stap naar het buitengewoon onderwijs te vermijden, een stap die volgens onze bronnen binnen de meer traditionele etnisch-culturele minderheden vaak heel moeilijk ligt, worden kansen gezocht binnen het methodeonderwijs.**

"We merken ook vaak dat kinderen met dyslectie en andere leerproblemen naar ons doorstromen omdat we geen rigide examensysteem hebben. We zijn dan vaak ook het slachtoffer van ons eigen systeem omdat we soms echt te veel probleemkinderen aantrekken... Het moet een beetje een gezonde mix blijven he..."

(Directie vrije methodeschool)

"Dus ja, uiteraard die groep die een beetje indraaien uit het gewoon systeem en hopen dat de ...-methode ze wel kan helpen en daardoor een overstap naar buitengewoon onderwijs kan vermijden. Kinderen die het wat trager doen, omdat ze met drie leeftijden samen zitten... kunnen gerust wat trager. Kinderen die wat sneller gaan, kunnen gerust wat sneller, maar wij kunnen daar wat meer mee spelen. Zijt ge vree goed voor wiskunde, kunnen we verder voor wiskunde maar laten we ze het wat rustiger aan doen voor taal... dat zou ook kunnen een reden zijn voor een specifieke groep ouders om hun kinderen hier te houden: omdat we ze minder snel naar buitengewoon onderwijs doorsturen."

(Directie stedelijke methodeschool)

Waar methodescholen zich vaak niet bewust profileren als meer inclusief onderwijs, vonden we in gesprekken met schooldirecties in de meest 'zwarte' scholen dat ze wel bewust de nadruk leggen op zorg en (in de mate van het mogelijke) inclusief onderwijs. Drie van de vier **relatief 'te zwarte' scholen waren scholen die zich profileerden als zijnde scholen met de nadruk op zorg. Elk van deze schooldirecties gaf aan dat deze nadruk op zorg een zekere aantrek had voor kansarme leerlingen en leerlingen met een migratieachtergrond en tevens middenklassenouders afstootte.** De schooldirecties gaven echter wel aan dat aandacht voor zorg en zwakkere leerlingen niet betekent dat de school geen aanbod heeft voor sterkere leerlingen. Deze beeldvorming zorgt dan ook voor heel wat frustratie.

(directie) "Da's eigenlijk het probleem: hoe meer zorg dat ge aanbiedt... daarmee stoot ge een andere groep af. Daarmee stoot ge een hele grote andere groep af... En kinderen die hier vooruit zijn, die krijgen ook extra werk... allee, ik bedoel... en die mensen die met ne goeie student hier zitten, die weten dat, die weten dat dieje kleine extra trainingsleerstof krijgt, want zo zijn er hier ook. Ge moet niet zeggen van 't is allemaal... zo zijn er ook."

(zorgcoördinator) "Ja, hetgene dat iedereen hier wel heel goed gedaan heeft, dat was dat zeer goed inspectieverslag. Dat heeft toch wel iedereen zo eens gezegd... Daar stond ook duidelijk in: diegenen die beter meekunnen krijgen ook meer. Dus die differentiatie is echt wel in twee richtingen. Dus dat stond er duidelijk in. Ge hebt jarenlang negatieve... elk jaar gaat de school sluiten."

(Directie 'zwarte' gemeenschapsschool)

"Ja we merken wel, soms krijgen we hier mama's en papa's van andere scholen die minder goed omkaderd zijn misschien, ook omdat ze er een lager gokpercentage hebben. Die een zorgenkindje hebben en die zich misschien wat in de steek gelaten voelen met hun zorgen in de andere school en die kiezen dan toch voor deze school. Natuurlijk, je moet daar mee opletten, want je krijgt dan een slechtere concentratie. Ja. Dat is een beetje... Je kan afgestraft worden op je eigen succes natuurlijk. Daar moet je natuurlijk een beetje voorzichtig mee zijn, om toch een klein beetje ervoor te zorgen dat... We ambiëren hetzelfde voor onze kinderen als andere scholen ambiëren. Dat wil zeggen dat we het leerplandoel op het einde willen bereiken. Maar dan mogen het niet allemaal zorgkinderen zijn natuurlijk."

(Directie 'zwarte' stedelijke basisschool)

De betreffende schooldirecties gaven elk aan dat deze profilering en reputatie als zorgende school wordt versterkt door andere onderwijsactoren. Sommige scholen met een sterker publiek en onderwijsprofessionals benadrukken het zorgende en inclusieve karakter van de scholen, hetgeen zorgt voor nefaste gevolgen van concentratie van kansarmere leerlingen en leerlingen met leerproblemen. Scholen die zich minder profileren als inclusief maar met een nadruk op 'niveau' zouden volgens deze directies ook sneller doorverwijzen.

"Als gij als school zegt dat is mijn leerstof, ik wijk er niet vanaf en kunt gij niet mee... dan blijft ge snel zitten en gaat ge vanzelf naar een andere school. Dat is het systeem. Als gij dan kunt zeggen die school is makkelijk en daar zullen ze met uw kind werken... ja, daar is uw kind welkom. Dan krijgt ge een bepaalde naam en een bepaald publiek. Als ge zegt: wij willen met die kinderen werken is uw eigen school slachten. Ge stoot zoveel kinderen af, plus de ouders die komen hebben al het verhaal gekregen 't is makkelijker... van zodra die merken die is mee, ge hebt daar hard mee gewerkt... en dan zeggen die hé ja, nu is hij mee, we gaan ons kansen wagen, daar heeft hij meer kansen. Heel het verhaal, dat is naar het heel team toe een hele frustratie." [De directie bedoelt dat ouders vertrekken wanneer de onderwijsachterstand door het extra zorgaanbod weer is weggewerkt.]

(Directie 'zwarte' gemeenschapsschool)

“We zijn er fier op dat we veel zorg bieden, maar we willen ook een gewone school blijven met een diverse leerlingenpopulatie met niet alleen maar zorgkinderen. Zodat de sterkere én de zwakkere, die mix. Die mix, dat is ons wel een zorg, dat we die willen houden. Dat zijn de externen die kinderen naar ons doorverwijzen. Ja meer centrumscholen die meer dat elitaire imago hebben, die dan misschien ook zeggen van kijk uw kind kan misschien beter op zo’n of zo’n school zitten. Dat gebeurt wel een keer en dat ligt wel gevoelig. Dat brengt wel wat teweeg hier bij ons. De manier waarop zo’n oriëntatie gebeurt, is dan wel belangrijk he. Ik denk dat iedereen zich gerespecteerd wil voelen, maar ook als school wil je je gerespecteerd voelen. We hebben eigenlijk net een conflict achter de rug met ons CLB dat bepaalde kinderen zelf naar hier stuurde.”

(Directie ‘zwarte’ vrije basisschool)

Scholen met een sterkere reputatie en leerlingencompositie wensen deze ook te behouden, ze lijken meer in te zetten op differentiatie naar boven dan naar beneden. De scholen komen op deze manier tegemoet aan de verzuchtingen van de huidige populatie maar profileren zich daardoor ook naar een specifieke groep ouders toe. Voor kansarmere en anderstalige ouders is er dan weer minder aanbod.

“Ik denk de kwaliteit die we hier bieden, we differentiëren hier ook wel heel sterk... Niet alleen naar beneden toe maar ook vooral naar boven toe... Met onze kangoeroewerking hebben we ons echt geprofileerd, dat is echt heel uitgebouwd. Ze hebben een dag per week echt een kangoeroeklas, we gaan met die kinderen ook op kangoeroeweekend. Wat ouders ook enorm aanspreekt is dat we een heel strenge school zijn, we hebben veel regels. Zo werken we bijvoorbeeld met de bevermethode die staat voor ‘b’eleefdheid, ‘e’tiquette, ‘v’erdraagzaamheid, ‘e’erlijkheid en ‘r’espect. Dat zijn dingen die ouders ook wel zien hangen in de gangen, waar ze ook wel oor naar hebben... Dat de kinderen met twee woorden spreken... We maken hierover ook duidelijke afspraken met de leerkrachten en stimuleren hiernaar te handelen en op te treden wanneer kinderen zich niet gedragen... Als ze kiezen voor de (naam school) weten ze dat, men kent... dat is het voordeel dat we hebben... men kent deze school en ze weten van hier is kwaliteit, hier is men streng, hier ligt het tempo hoger, hier ligt het niveau hoger...”

(Directie gemeenschapsschool)

“Dit jaar wordt ook gekozen om een heel sterk uitgewerkt zorgbeleid en als we zorg zeggen, dan denken we altijd aan mensen die hulp nodig hebben en het zelf niet kunnen. Dit jaar is het omgedraaid en worden heel veel kinderen die eigenlijk in een comfortzone zitten, die op hun sloffen door de lagere school wandelen, die worden naar nieuwe uitdagingen, nieuwe prikkels, dus wij differentiëren naar boven. Wij hebben nu geen kangoeroeklas, want dat is ook maar twee of drie uurtjes per week, wij gaan nu een systeem uitwerken met een differentiatiewerkgroep... dat gebeurt dan in de klas, we hebben nu ook differentiatieleerkrachten die we helpen ondersteunen, dus het differentiëren naar boven vonden wij wel belangrijk.”

(Directie ‘witte’ Vrije Basisschool)

“Wij hebben vrij intensief samengewerkt met (naam pedagoge) en zij werkt voor het UZA en zij is de meest gerenommeerde onderzoeker qua hoogbegaafdheid dus via haar hebben wij... ja zij komt, nu is het minder, maar zij is zeer regelmatig op school geweest en soms stuurde zij kinderen door naar hier omdat wij daar wel mee bezig zijn en daar ook al wat voor hebben uitgewerkt en dus ja dat krijg je inderdaad ook wel.”

(Directie ‘witte’ stedelijke basisschool)

Naast profilering op basis van aandacht voor specifieke zorgnoden, verschillen scholen ook in de mate waarin ze uitpakken met een open en multiculturele karakter van de school. Waar de meeste ouders een zekere openheid hebben naar contact met vreemde culturen, voelen sommige scholen evenwel aan dat ze best, wanneer ze bepaalde autochtone ouders niet willen verliezen en ook blijven aantrekken, niet te open zijn naar vreemde culturen en talen.

Een moeder geeft aan dat de school tegemoet komt aan vreemde culturen op school; zo werd er een tijd Islamitische godsdienst gegeven op een katholieke school en krijgen moslimkinderen extra dagen vrij voor de godsdienstige feestdagen in de Islam. Ze heeft er geen problemen mee maar geeft aan dat haar man vindt dat de scholen er te ver in gaan... Een andere moeder geeft ook aan dat ze zelf vindt dat enkel halal voedsel op uitstappen en dergelijke voor haar ook te ver gaat... De ouders geven wel aan dat ze geen problemen hebben met het feit dat de moslimkinderen op de Islamitische feestdagen thuisblijven. Maar ze vinden wel dat het soms te ver gaat tegenwoordig. Ze geven aan dat dit vroeger allemaal niet gebeurde en toen zaten zij ook in scholen met heel wat moslims...

(Nota's focusgroep Italiaans-Belgische moeders, Genk)

“Wat we van de ouders horen is dat we toch wel een goede school zijn, veel hulp geven aan de zwakkeren. Dat we moeten oppassen voor de Vlaamse ouders dat we niet teveel met de allochtonen bezig zijn. We hebben een paar keer te horen gekregen dat we teveel focussen op de allochtonen. Ook van allochtone ouders wat meer informatie te geven. We zijn hier begonnen met pictogrammen te zetten, er is veel reactie gekomen van de Vlaamse ouders: wij kunnen dat lezen. De bedoeling is niet dat dat voor jullie is. We moeten zien dat we niet teveel nadruk leggen op 1 van de 2 groepen.”

(Directie ‘gemengde’ vrije basisschool)

“Nu het schoolfeest hier op school, houden wij, zoals ik daarstraks al zei, redelijk traditioneel, waar ik ook merk dat ze op andere scholen in onze schoolgemeenschap echt toenadering zoeken naar die groepen door een theestand of een koekjesstand... dat hebben wij eerlijk gezegd ook nog nooit gedaan. Nu, ja, ik weet het niet... daar valt natuurlijk ook vanalles over te zeggen he... Dat dat de betrokkenheid zou verhogen als we zorgen voor een theestand, als we zorgen voor halal geslachte

hamburgers, ik weet niet wat allemaal. Maar dat doen wij hier niet... Misschien ook uit een luxepositie he, omdat zij hier nog altijd niet de meerderheidsgroep vormen en omdat vanuit die groep nog altijd niet van die vragen zijn gesteld... Ik kan mij voorstellen dat als ge op een school zit waar 90% allochtonen zitten dat er dan wel ouders zijn... Maar als ge dan een bierstand gaat openen en maar 10 ouders van de 100 komen, dan stopt ge er vanzelf mee he..."

(Directie 'witte' vrije basisschool; vlakbij beduidend meer gekleurde GO!-school)

De profilering van scholen verschilt in hun aandacht voor bepaalde zorgnoden en hun openheid naar vreemde culturen. De bestaande school- en buurtcompositie lijken hier een bepalende rol in te spelen. Scholen in een meer gekleurde concentratiebuurt die ook de autochtone middenklasse willen aanspreken doen dit vaak door uit te pakken met een uitgesproken pedagogisch project. Dit heeft niet alleen het gewenste effect maar blijkt ook vaak een toevluchtsoord te zijn voor ouders waarvan het kind reeds werd doorverwezen naar het buitengewoon onderwijs, dit omwille van het werken met niveaugroepen en door minder nadruk te leggen op het cognitieve. Een leerlingencompositie die wordt gekenmerkt door meer zorgnoden leidt vaker tot een schoolbeleid dat de nadruk legt op extra ondersteuning, hetgeen nog wordt versterkt door de push en pull-effecten die uitgaan van zo'n beleid. Scholen die een sterkere leerlingenpopulatie willen behouden en blijven aantrekken, kiezen dan sneller voor differentiatie naar boven en een nadruk op een 'hoog niveau'. Leerlingen die onder deze druk niet kunnen gedijen, (worden aangeraden om te) kiezen voor scholen die wel aandacht hebben voor hun zorgnoden.

Ook met betrekking tot openheid voor niet-Westerse culturen en talen verschillen scholen in hun profilering. Waar scholen gezien hun leerlingen- en buurtpopulatie sterker inzetten op interculturele activiteiten en tegemoetkoming aan taaldrempels, zijn andere scholen onder druk van de autochtone populatie op de school terughoudend om zich niet te sterk te profileren als multiculturele school.

b) Aannamebeleid van scholen: sprake van overte en/ of subtiele selectiviteit?

Bij de invoering van het inschrijvingsrecht werd de autonomie van scholen om hun eigen aannamebeleid te organiseren juridisch sterk ingeperkt. Het weigeren van een leerling kon vanaf dan nog enkel wanneer de school of een bepaald leerjaar volzet is of wanneer de draagkracht van de school het niet toelaat om leerlingen met een doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs op te vangen⁷. Wanneer een school om deze redenen een kind weigert, dient het een weigeringsdocument op te stellen en de specifieke reden van weigering hierin te vermelden. Op deze manier kan bij betwisting het Lokale Overlegplatform of indien nodig de Commissie Leerlingenrechten een controle en eventueel een rechtzetting afdwingen. In principe heeft elke ouder dus het juridisch afdwingbaar recht om zijn kind in te schrijven in de school van keuze. Uit de kwantitatief verwerkte ouderbevraging bleek dat het grootste deel van de ouders inderdaad zijn eerste schoolkeuze wist te realiseren. Maar met betrekking tot

⁷ uitgezonderd buitengewoon onderwijs type 8 voor kinderen met ernstige leerstoornissen

doorverwijzingen en weigeringen merkten we een significant verschil naargelang de sociale en etnische achtergrond van de ouders. Naarmate de ouders een lagere sociaaleconomische positie bekleden, maken ze meer kans op een weigering of doorverwijzing. Hetzelfde geldt voor alle ouders met een niet-Westerse etnische origine.

Ongegronde weigeringen of doorverwijzingen zijn bijgevolg onwettig en daarom ook erg moeilijk te onderzoeken. Uit gesprekken met de schooldirecties en diverse groepen ouders kregen we toch vaak het signaal dat het inschrijvingsrecht en zelfs het anonieme centrale aanmeldingsregister nog steeds achterpoortjes kent. Verder werd duidelijk dat niet alle ouders op de hoogte waren van hun inschrijvingsrecht en de afdwingbaarheid vaak afhankelijk is van het sociaal-cultureel kapitaal van de ouders. **De getuigenissen van schooldirecties en ouders bieden een sterke indicatie voor de beperkingen in het inschrijvingsrecht en de controle op ongegronde weigeringen.**

Habiba migreerde recent vanuit Spanje en moest vier scholen bezoeken vooraleer ze een school vond die haar kinderen inschreef... De scholen gaven aan volzet te zijn. De moeder noch de vader sprak echter Nederlands... Mevrouw kreeg nergens een weigeringsdocument, ook bij (naam school) kreeg ze geen weigeringsdocument... De schooldirecteur liet haar zelfs niet het schoolgebouw binnenkomen... Ze kreeg aan de schoolpoort te horen dat de school volzet was.

(Nota's focusgroep Marokkaans-Belgische moeders, Antwerpen)

Een moeder schreef zich in op de 'zogenaamde' wachtlijst maar ze kreeg geen reactie. Toch vernam ze dat andere leerlingen wel konden ingeschreven worden. Ze spraken over een wachtlijst waar ze op aantoonde dat je als ouder op een lijst stond. De moeder vermoedde dat het was om de ouder te sussen. Uiteindelijk werd ze maar niet uitgenodigd voor de werkelijke inschrijving en koos ze dan maar voor een andere school...

Een andere moeder heeft een gelijkaardig probleem gehad bij dezelfde school... Ze was er gaan inschrijven (op de wachtlijst) en ze heeft later van anderen vernomen dat er dingen onrechtmatig verliepen... Er werd tegen ouders verteld dat de school volzet was terwijl ze toch anderen wel bleef inschrijven...

(Nota's focusgroep Turks-Belgische moeders, Gent)

De reden van weigering was bij de moeders dat de school volzet was en de ouders te laat waren voor de inschrijving van hun kind. Maar ze hadden hier wel het gevoel dat het te maken had met hun Turkse achtergrond... Wanneer ik vroeg of de ouders een weigeringsdocument kregen, werd duidelijk dat de ouders niet op de hoogte waren van het feit dat een school verplicht is om een zulk een document mee te geven bij weigering.

(Nota's focusgroep Turks-Belgische moeders, Genk)

Hierboven brachten we enkele getuigenissen van ouders samen. Deze nota's werden zorgvuldig geselecteerd omdat ze aantonen dat de signalen in elk van de drie steden terug te vinden waren en dat enkel bij ouders uit etnisch-culturele minderheden voor wat betreft de gerapporteerde eigen ervaringen. Hetgeen uit de focusgroepen ook duidelijk werd is dat slechts een minderheid van de ouders met een ervaring van weigering ooit een weigeringsdocument had ontvangen en dat veel van de weigeringen in de getuigenissen gebeurden aan de schoolpoort in een situatie waar de ouder door taalproblemen makkelijk werd afgescheept door de schoolverantwoordelijke. **Veel van de betreffende inschrijvingspogingen betroffen wel de periode voor het invoeren van het centraal aanmeldingsregister in Gent en Antwerpen. De volgende getuigenissen van schooldirecties tonen echter aan dat ook het CAR-systeem nog achterpoortjes kent.**

"Er zijn achterpoortjes en die zullen er altijd zijn denk ik. Een achterpoortje met dit systeem is bijvoorbeeld te zeggen dat ze moeten wachten met inschrijven tot 15 september. En het daarna dan wel openstellen. En dan moet je die lijst niet meer volgen, die wachtlijst, en dan schrijf je bij wijze van spreke in wie je wil. Dat is inderdaad iets. Dat is het kortst bij de uitbreiding na 15 september. Jaja, en als je dan kijkt naar een klas met capaciteit 15 kinderen en na 15 september zijn er dat 25, ja dan snap je dat er inderdaad nog altijd..."

(Directie 'zwarte' stedelijke basisschool)

"Het heeft me nog niet veel beziggehouden. Maar het is gebeurd dat men zegt... iets wat we vaak, da's vaak heel subtiel, maar dingen die worden aangeraden, capaciteit die wordt achtergehouden, ... Men heeft vaak capaciteit opgevraagd en sommige scholen weigeren die inderdaad te geven. Ik kan me best voorstellen dat als ge het probleem ziet. Mijn collega in (naam wijk)... als ge het efkes wilt uitzetten?" (onderbreking interview; getuigenis over achterhouden van capaciteit)

(Directie 'gemengde' gemeenschapsschool)

"Want ik hoor dieje directeur gewoon zeggen da hij da zo doe hé... (gemompel) ge kunt 'm ni van achterbaksheid beschuldigen want hij zegt dat gewoon he: "Ge moet da zo doen". Dat zegt hij gewoon aan tafel met allemaal collega's..."

(Directie 'gemengde' vrije basisschool)

Een strategie om zijn autonomie als school te behouden die scholen ook over zichzelf rapporteerden was het overt of subtiel ontraden van de ouders om hun kind in hun school in te schrijven. De redenen van deze ontrading zijn van verschillende aard. Sommige directies gaven in een gesprek met de ouders te kennen dat ze een voorkeur hadden voor kinderen uit de buurt, ouders die bewust kozen voor hun pedagogische methode of leerlingen die voldoen aan de niveauvereisten van de school.

“Dat proberen we dus wel, als ze bij de school komen wonen en ze zijn van allochtone afkomst, dan kan je moeilijk zeggen hier is geen plaats. Maar er zijn er die van Deurne of Borgerhout komen en van school willen veranderen. Dan komen ze zich aanmelden. Dan zeggen we: zou je dat wel doen? Jij moet met de bus komen. Dan zeggen we is er geen andere oplossing, we proberen kinderen van de buurt voorrang te laten.”

(Directie ‘gemengde’ vrije basisschool)

“Als je ouders op een niet te vriendelijke... Ouders voelen perfect aan of ze welkom zijn in de school of niet. Sommige ouders, ja weet je, in principe, als er geen plaats is, moet je die weigeren, moet er een weigeringsdocument opgemaakt worden, dat gebeurt niet altijd. Je kan altijd eens contact opnemen met die school van die kinderen hebben zich daar aangemeld bij u, ze zeggen dat ze daar niet terecht kunnen he, ah ja maar ja, weet je, als je perse wilt, zullen wij u een weigeringsdocument schrijven. Maar die ouders voelen zich... Die voelen dat. Het is niet alleen een rechtenverhaal. We hebben soms ouders die zich uiteindelijk wel ergens zouden kunnen inschrijven, maar die zeggen: ja maar daar willen we niet meer naartoe. Ah ja, dus het feit dat ze zich niet welkom voelen, hun kind daar ook niet kan gaan... dan zeggen ze, ok we kunnen ons kind daar inschrijven, maar laat dat maar. Als we op zo’n manier daar onthaald worden, dan willen we ons kind daar ook niet meer inschrijven.”

(Directie ‘zwarte’ vrije basisschool)

“Wat we bijvoorbeeld ook proberen te vermijden is dat wanneer er ouders komen met een gezin waarvan slechts één kind naar hier gestuurd en de rest naar een andere school. Dat kan natuurlijk maar we proberen dat te ontraden omdat... Ja dat kan in verschillende richtingen moeilijk zijn. En sommigen komen er dan ook voor uit dat het inderdaad is vanuit het probleem van het kind dat ze de stap zetten. Dat kind zit hier goed op de school en die anderen hebben dat niet nodig (lacht). Die zijn slim genoeg voor in het gewoon onderwijs te zitten. Af en toe hebben we dat... Maar dan gaan we wel in gesprek met die ouders... Dat hoeft dan geen moeilijk gesprek zijn... We proberen dat heel... Het is ook zo dat de ouderparticipatie die we verwachten wel heel groot is...”

(Directie ‘witte’ vrije methodeschool)

Om er zich van te vergewissen dat nieuwe leerlingen (vooral bij schoolverandering) het niveau van de school of een leerjaar aankunnen, nemen sommige scholen testen af op basis waarvan ouders dan kunnen worden ontraden om hun kind in te schrijven. In bepaalde gevallen werd dit verantwoord door vermoedens van een eerdere doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs. Scholen hebben echter enkel de mogelijkheid om een kind te weigeren of onder opschortende voorwaarden in te schrijven bij een eerdere doorverwijzing naar buitengewoon onderwijs. De ouders worden wel veronderstelt te melden wanneer hun kind reeds een attest buitengewoon onderwijs heeft gekregen en dit bleek niet altijd te gebeuren. Maar bij enkel een vermoeden is de school verplicht om het kind in te schrijven.

“We hebben er ook eentje gehad, dat bij ons, die terug eerst naar een andere school ging, een jongetje, zijn grote zus zat daar in het secundair en daarom wou mama graag dat de kleine broer daar ook naar 't lager ging, maar hij is daar gewoon niet binnen geraakt, omdat hij zagezegd van onze school kwam. Zij sturen er wel naar hier, maar als t ne keer omgekeerd is, ja maar ja dat gaat niet lukken bij ons, krijg je dan te horen. Terwijl dat jongetje wel goede resultaten haalde en zeker daar zou passen en zijn plan zou kunnen trekken. Nee, we gaan hem eerst testen. Die school wilde de kinderen dus eerst testen voordat ze binnenkomen. Ik vind dat dat eigenlijk niet kan. Ik heb dat dan ook tegen die mensen gezegd: hoe kan dat? En zij zeiden van ja wij vinden het niet goed genoeg. Ik vind dat heel erg dat zo'n dingen nog gebeuren. Ik heb dat ook aan die ouders gezegd van je kan dat laten weten aan 't LOP. “

(Directie 'zwarte' vrije basisschool)

“Ik moet ook zeggen dat we, omdat we in de positie zijn, ook wel kwaliteit willen binnenhalen. We kijken ook wie we binnenhalen... Bij het instappen nemen we een testje af om te kijken wat het niveau is want ja we zitten op een bepaald niveau en je wilt dat ook kunnen houden natuurlijk. 'T is niet dat we zeggen van kom maar binnen, kom maar binnen, kom maar binnen...We nemen een wiskundetest af... en een taaltest nemen we ook af... Op basis van die resultaten kijken we van ja, dat kind mag in het vierde leerjaar zitten maar past dat ook in ons vierde leerjaar. Met alle respect voor alle scholen, maar ja... Als dat kinderen zijn die van andere scholen komen, bijvoorbeeld een kind dat van Sledderlo komt, dat niveau dat ligt ook wat lager. Dat is een heel ander tempo natuurlijk...”

I: En als de kinderen niet slagen op de test. Wordt er dan een weigeringsdocument opgesteld?

“Ja als ze niet akkoord gaan ja dan hebt ge niks te vertellen natuurlijk he, het is een advies wat wij geven... Het is een advies zodat we... kunnen opvolgen... daarom doen we dat... om te kijken wat we binnenhalen. Het is niet dat we op basis van dat document zeggen van kijk ge komt er bij ons niet in. Het is dit of niks anders... We kunnen dat niet maken dus het is echt wel advies. Het is wel sturend natuurlijk en ze gaan er vaak wel op in.”

(Directie Gemeenschapsschool)

Een vader vertelt: “Een keer wou een Poolse leerling van school veranderen en in de school van mijn zoon gaan studeren. De school heeft gezien dat deze leerling een zwak rapport had en liet hem een test afleggen. Hij legde de test af waarop de directeur weigerde. Het ging om het vijfde leerjaar.”

Een andere ouder vertelde: “Toen ik mijn zoon eerst ging inschrijven was de school eerst wat terughoudend en dachten om mijn zoon een taaltest te laten afleggen om te zien hoe goed hij Nederlands sprak. Zoals ik al zei staat de school volgens mij op een zeer hoog niveau. Ik ben tevreden.” Een andere ouder: “Eerst was er een beetje terughoudendheid vanwege de school, zij wisten niet wat en hoe. Maar daarna ging alles goed.”

(Nota's Focusgroep Poolse ouders, Antwerpen)

Selectiemechanismen voltrekken zich, zo bleek uit de diverse interviews, niet enkel bij de instroom op een school. Zowel ouders als schooldirecties rapporteerden dat heel wat schoolveranderingen gestoeld zijn op problemen om zich als leerling te handhaven binnen het vooropgestelde onderwijsniveau van een bepaalde school. De kinderen bleken in vele gevallen in een andere school wel voldoende ondersteuning te krijgen om een doorverwijzing naar buitengewoon onderwijs te vermijden.

Een moeder gaf aan eerst een dochter in (naam school) te hebben gehad maar ze heeft van school moeten veranderen omdat het kind er niet kon volgen... Het kind zit nu op de (naam school gewoon basisonderwijs). Ook een andere moeder vertelt dat heel wat Marokkaanse moeders hun kind weghalen op (naam school) omdat de druk op de kinderen er te zwaar is...

(Nota's focusgroep Marokkaans-Belgische moeders, Antwerpen)

De moeder geeft aan dat ook nu nog de school wel vaker nog moeilijk doet om bepaalde zaken, dat allochtonen er niet echt welkom zijn. Ze kende ook mensen waarvan de kinderen doorheen de schoolcarrière van de school vertrokken, de kinderen werden onvoldoende gestimuleerd en waren hun zelfvertrouwen kwijtgeraakt. Ook de andere moeders gaven bijna in koor aan dat ze ook vele ervaringen hadden gehad met doorverwijzingen naar het buitengewoon onderwijs. Toen ik vroeg of de doorverwijzingen naar hun aanvoelen terecht zijn gaven de moeders aan dat dit zeker niet het geval is en dat veel doorverwijzingen enkel gebeuren op basis van taalproblemen. Een moeder geeft ook aan dat er op bepaalde scholen pieken zijn van doorverwijzingen naar het bijzonder onderwijs en dit dan ook zeker niet allemaal terecht is.

(Nota's focusgroep Turks-Belgische moeders en medewerkers integratiesector, Gent)

"En wat we ook horen is dat de druk hier te groot is. Als kinderen weggaan horen we inderdaad dat ouders vinden dat het tempo hier te hoog ligt voor hun kind... Dat is dan eerder doorheen de schoolcarrière... bijvoorbeeld iemand van het tweede leerjaar en die mevrouw kwam dat zeggen... Ze vond het heel spijtig want ze hadden er echt veel voor gedaan maar... En we kunnen moeilijk het tempo, het niveau naar beneden gaan halen voor één kind... We willen heel veel kinderen helpen maar op een bepaald moment moet je gaan kijken van jaa... die moet ik loslaten. Die gaan dan naar een andere school."

(Directie gemeenschapsschool)

"Ik merk ook dat als er dan (naam school-) kinderen zijn waarvan men denkt dat die vierde of vijfde zouden zijn, we hebben vorige week zo iemand hier gehad, die mocht naar het vierde gaan, maar blijkt dan uiteindelijk dat zij hem terug willen plaatsen in het derde, die papa's en mama's komen dan naar hier. Dat is zo ja. Dus als je kijkt naar buurtpopulatie dan denk ik dat het vandaag toch nog altijd is dat de katholieke daar zo een beetje ja.. het beeld hebben van daar willen mensen liever, ja daar gaan ze toch sneller naartoe en wij hebben dan de andere he... ja dus het is niet helemaal eerlijk verdeeld... Soms ben ik wel een beetje jaloers op de populatie van (naam school).

(Directie 'zwarte' stedelijke basisschool)

Gezien de onwettigheid van ongegronde weigering en doorverwijzingen is een studie van selectiviteit door scholen ten aanzien van bepaalde sociale en etnische groepen niet vanzelfsprekend. De getuigenissen van schooldirecties en ouders gaven ons toch sterke indicaties voor de manier waarop er, ondanks het inschrijvingsrecht en centrale aanmeldingsregisters, toch selectieprocessen plaatsvinden. Achterpoortjes werden gesignaleerd en hadden betrekking op het niet voorzien van weigeringsdocumenten aan vaak (taal-)zwakkere ouders, het achterhouden van capaciteit in een CAR-systeem of (subtiele) ontrading. Ook na de inschrijving kunnen er selectiemechanismen optreden die maken dat scholen met een sterkere leerlingenpopulatie aan deze marktpositie kunnen vasthouden, ten nadele van scholen die reeds met heel wat zorgnoden van leerlingen te kampen hebben.

c) Quasi-marktwerking als achterliggende verklaring voor gerichte profilering en selectiviteit?

Vanuit de theorie over de quasi-marktwerking van het onderwijssysteem konden we enkele hypothesen formuleren ter verklaring van het relatieve segregatieproces in het basisonderwijs van Vlaamse steden. Waar we in het voorgaande konden aantonen dat profilering en selectie door scholen segregatie op basis van sociale en etnische achtergrondkenmerken kan versterken, gaan we hier de veronderstelde achterliggende verklaring van dit proces aftoetsen. De markttheorie stelt dat sociaal zwakkere en anderstalige leerlingen een minder gunstige marktpositie bekleden ten aanzien van scholen aangezien deze leerlingen meer investeringen zouden behoeven. Een sterke vertegenwoordiging van kansarme en leerlingen en leerlingen uit etnisch-culturele minderheden maakt de school als onderwijsaanbieder daarenboven minder aantrekkelijk voor (autochtone) middenklassenouders. Scholen hebben er vanuit deze optiek dus belang bij om zich voornamelijk te profileren naar leerlingen uit de autochtone middenklasse en terughoudend te zijn in het aandeel kansarme ECM leerlingen dat ze aanneemt. In de kwalitatieve data vonden we inderdaad indicaties die deze hypothesen bevestigen, maar de interviews met schooldirecties en ouders plaatsen ook belangrijke kanttekeningen bij deze markttheorie.

De analyse van de interviews beperkt zich per definitie tot de percepties en betekenisgeving van de respondenten. Verder doen we geen uitspraken over de juistheid van de veronderstellingen met betrekking tot de effecten van de schoolcompositie of de individuele sociale en etnische achtergrondkenmerken op de onderwijskansen van leerlingen. Net als in de wetenschappelijke literatuur bestaat er bij schooldirecties en ouders niet altijd eensgezindheid omtrent deze thema's. Waar wel eensgezindheid leek over te bestaan bij schooldirecties en ouders is het belang van voldoende Nederlandstalige leerlingen op school voor het taalniveau van de leerlingen. Uit de kwantitatieve ouderbevraging bleek echter wel dat het aanvaardbare aandeel ECM leerlingen significant verschilde al naargelang de sociale en etnische achtergrond van ouders. Naarmate ouders een meer gunstige sociaaleconomische positie bekleden is men minder tolerant ten aanzien van het aandeel leerlingen uit etnisch-culturele minderheden op school. Verder bleek dat autochtone ouders hierin minder tolerant zijn dan de ouders uit ECM. **Het taalniveau op school bleek echter ook bij ouders met een migratieachtergrond een bezorgdheid ingeval van een sterke concentratie van anderstaligen op school.**

De moeder geeft aan dat er heel wat andere leerlingen op school zitten met dezelfde etnische achtergrond als die van haar kinderen. Ze geeft aan dat het in principe altijd beter is dat er veel Belgische kinderen op school zitten, en dit om de taal te kunnen leren op school... Andere Bulgaarse kinderen storen elkaar en spreken vaak in hun eigen taal. Ze vindt dit niet positief maar koos toch voor een school met een grote Bulgaarse populatie omdat de school in haar buurt ligt...

(Nota's focusgroep Bulgaarse moeders, Gent)

Een moeder vertelt niet te willen kiezen voor een school met te weinig discipline en een school met te veel Marokkanen, omwille van taalproblemen... Ze is er van overtuigd dat men op een te gekleurde school minder makkelijk de Nederlandse taal kan leren... Ook de andere moeders geven bijna unaniem aan dat ze het aandeel Vlaamse kinderen op school belangrijk vinden om Nederlands te leren, zeker wanneer de kinderen zelf het Nederlands nog niet goed beheersen...

(Nota's focusgroep Marokkaans-Belgische moeders, Antwerpen)

Een ouder geeft aan dat hij het belangrijk vindt dat het kind terechtkwam in een school met veel Belgen, waar het dan ook snel de taal kon oppikken. De ouder gaf aan zulk een school vlak in zijn buurt te hebben. Ook het feit dat het een katholieke school was overtuigde hem van de kwaliteit. Ook de zoon van een Belgische buur ging er naar school... Een andere moeder zocht speciaal een school met zoveel mogelijk Vlamingen zodat haar kinderen sneller Nederlands zouden leren. Ze zegt dat indien er bijvoorbeeld ook veel Polen op school zouden zitten dan zou haar kind waarschijnlijk vooral Pools praten en zo geen Nederlands leren.

(Nota's Focusgroep Poolse ouders, Antwerpen)

Over het algemene onderwijsniveau op een school met een concentratie van leerlingen uit ECM bleek in de survey minder eensgezindheid. Hier gaven vooral autochtone ouders aan dat ze minder vertrouwen hadden in de intrinsieke kwaliteit van een 'zwarte' concentratieschool. **Ook tijdens de interviews bleek het cognitieve niveau van een school, afgelezen aan de leerlingencompositie, vooral bij autochtone middenklassenouders én middenklassenouders met een migratieachtergrond voor bezorgdheid te zorgen.**

Uit een afrondend gesprek kon ik opmaken dat de sleutelfiguur zelf geen hoge verwachtingen heeft van het niveau van gekleurde concentratiescholen. Ze geeft aan dat er een achterstand heerst bij de algemene ontwikkeling van de leerlingen. Hetgeen zich zal voortzetten in een achterstand op middelbare scholen. Ze voegde er aan toe dat de recenter gemigreerde Bulgaren toch best naar die scholen gaan omdat ze op andere scholen helemaal geen aangepast aanbod zullen vinden. De achterstand kan volgens haar pas na enkele generaties worden weggewerkt.

(Nota's interview Bulgaarse sleutelfiguur; opgeleid en wonend in residentiële buitenwijk van Gent)

De moeder geeft aan dat ze de schoolcompositie toch wel belangrijk vindt en ze het gebruikt om de kwaliteit van de school in te schatten. Ze vertelt altijd hoog te proberen starten en als het niet gaat kan je nog voor een andere school kiezen. Ze is er van overtuigd dat je als kind altijd wordt meegetrokken door degenen die sterker zijn dan jezelf. Wanneer een kind steeds de beste van de klas is, gaat het zich vervelen. Het kind moet blijven uitgedaagd worden. Moeder B is er van overtuigd dat een klas met veel leerlingen met leerachterstand maakt dat de leerlingen in het algemeen moeilijker vooruit gaan omdat ze enkel blijven steken op het aanleren van de basis. De sterkere leerlingen hebben hierdoor geen aanbod volgens haar.

(Nota's focusgroep autochtone middenklassenouders jeugdbeweging, Genk)

Een moeder is er toch van overtuigd dat overwegend witte scholen vaak van betere kwaliteit zijn. Maar dat is omdat de Belgische ouders beter opgeleid zijn en meer op de voet volgen wat er op de school gebeurt... Ook de verwachtingen van de school zijn hier vaak hoger ten aanzien van de leerlingen. Omdat de ouders hier ook op toezien via de ouderraad... Ze wil dit echter niet veralgemenen en benadrukt dat er ook scholen zijn die gekleurd zijn maar toch voldoende verwachtingen hebben van de leerlingen. Wanneer de allochtone gemeenschap wat beter opgeleid zou zijn, zouden zij ook bewuster omgaan met het onderwijs op de school van hun kind en zou dit probleem zich niet stellen.

(Nota's focusgroep Turks-Belgische medewerkers integratiesector, Gent)

Naast cognitieve effecten van concentratie van kansarme en allochtone leerlingen, verbinden ouders ook vaak negatieve percepties over non-cognitieve schoolaspecten aan de leerlingencompositie. **Eenzijds wordt etnische en culturele diversiteit door de meeste ouders wel als positief ervaren.**

Toen ik [de interviewer] vroeg achter andere aspecten die het belang van een 'gezonde mix' maken, werd het taalaspect aangehaald maar zeker ook het feit dat het voor hen belangrijk was dat de kinderen konden kennismaken met andere kinderen waarmee ze ook de stad en de buurt delen... dit werd erkent door de andere ouders. Een moeder geeft aan dat ze het positief vindt dat de kinderen op school kennis maken met verschillende culturen. Suikerfeest en rammadam worden uitgelegd aan alle kinderen en ook opgenomen in het schoolgebeuren. Zeker omdat ze in een multiculturele wijk wonen en ze zo ook kunnen proeven van mekaars cultuur en godsdienst.

(Nota's focusgroep autochtone ouders in 'zwarte' stedelijke school, Gent)

Een moeder gaf ook aan dat de eerste school van haar kind een multiculturele school was. Ze geeft aan dat dat ook de toekomst is voor haar kind. Men kan er dan ook maar beter mee leren omgaan vanaf jonge leeftijd. Ze geeft ook aan dat het voor haar geen optie is om niet voor een gekleurde school te kiezen, er zijn er volgens haar geen meer... Toch niet in haar buurt. Ook in het katholieke onderwijs niet meer.

(Nota's focusgroep autochtone ouders vereniging waar armen het woord nemen, Antwerpen)

Anderzijds blijkt een ‘te sterke’ concentratie van vooral leerlingen met een niet-Westerse, etnisch-culturele achtergrond als problematisch te worden gepercipieerd door de autochtone (en andere Europese) ouders. Vaak werd hier door deze ouders een onderscheid gemaakt tussen de Europese en de Islamitische cultuur.

Een moeder geeft aan dat een school met alleen Islamitische kinderen wel zou maken dat ze niet voor de school zou kiezen; Ook een andere moeder gaf dat aan... De moeder geeft een voorbeeld aan van een kind dat door het jaar van school veranderde omdat het kind er gepest werd als enige katholieke tussen allemaal moslimkinderen. “Nee, dat vind ik erover... Er was nog maar één kind dat dat nog volgde... En voor de rest was dat daar allemaal van den Islam. Dan heb ik zo iets van, daar zou ik men kind ook niet inzetten...”.

(Nota’s focusgroep autochtone ouders vereniging waar armen het woord nemen, Antwerpen)

Ook andere moeders geven vooral het culturele verschil aan en dan in het bijzonder het verschil in geloof. De moslims stellen zich op een bepaalde manier op, ze isoleren zich vertelt ze... Ze zijn erg ontoegankelijk. Daarom zou ze niet willen dat haar zoon in een minderheid komt op de school. Het kind gaat daar later geen voordeel uit halen meent ze...

(Nota’s focusgroep Italiaans-Belgische moeders, Genk)

Een moeder geeft aan dat de bevolking van Genk op zich al heel divers is en er ook veel gemengde huwelijken zijn tussen Vlaamse ouders en ouders van andere (Europese) origines. Ze spreekt over een rijke gemengde cultuur van Italiaanse, Spaanse, Poolse, Griekse en Portugese origines [merk op dat een Turkse en Marokkaanse afkomst hier niet genoemd worden, nvdr]; Ze geeft een sterk positieve waardering aan die mix van culturen. Ze geeft hier het voorbeeld van de invloeden op de keuken. Ze maakt opnieuw expliciet een onderscheid tussen de Westerse en Islamitische culturen.

(Nota’s focusgroep autochtone ouders jeugdbeweging, Genk)

Ook ouders uit etnisch-culturele minderheden bleken in de interviews zelf beducht te zijn voor niet-cognitieve effecten van de etnische leerlingensamenstelling van de school. Ze leken een school te verkiezen die de etnisch-culturele diversiteit van de samenleving weerspiegelt maar maken zich tevens zorgen over het welbevinden van hun kind wanneer het zou behoren tot een absolute minderheid op de school.

Als enige met een migratieachtergrond in een witte school inschrijven is ook problematisch volgens hen omdat je dan geïsoleerd wordt... Je bent anders, en jij alleen bent anders dus je wordt al snel uitgesloten... In een gemixte school is iedereen anders en moet iedereen met dit anders zijn omgaan. Deze scholen zijn hier vaak ook op voorbereid en hebben hun methodiek leren aanpassen...

(Nota’s focusgroep Turks-Belgische moeders en medewerkers integratiesector, Gent)

De ouders waren het er over eens dat een goede mix inderdaad belangrijk is. Niet alleen voor het taalaspect maar ook om te leren samenleven met andere culturen... niet alleen de Vlaamse maar ook andere groepen die leven in de stad zouden moeten worden vertegenwoordigd in elke school. De moeders verwezen bijvoorbeeld ook naar de Italiaanse en de Marokkaanse gemeenschap in Genk.

(Nota's focusgroep Turks-Belgische moeders, Genk)

Het bovenstaande bevestigt alvast de hypothese dat de kwaliteit van een school door ouders (deels) wordt afgelezen aan de leerlingensamenstelling. Waar ouders met een migratieachtergrond hier voornamelijk de nadruk leggen op de taalontwikkelingsmogelijkheden voor hun kinderen, zien autochtone (en allochtone) middenklassenouders de concentratie van kansarme en allochtone leerlingen meer als proxy voor het algemene onderwijsniveau en de kwaliteit van de school. **Een volgende stap is te onderzoeken of ook schooldirecties er van overtuigd zijn dat hun (kwaliteits-) reputatie bij ouders verbonden is aan hun leerlingenbestand.**

“En de mensen zeggen dat ook altijd, er wordt wel overal gezegd dat wij een goeie school hebben en dat daarom de autochtonen en allochtonen soms van verder naar hier komen. Maar het is ook zo dat het laatste jaar, en dat zegt men niet tegen mij, maar dat toch ouders die hier in de buurt wonen en naar de school zouden komen bijvoorbeeld naar (naamschool) gaan, en dat is omdat zij vinden dat hier teveel allochtonen zitten. De mensen denken dat het niveau daalt als er allochtonen komen, als er méér allochtonen komen dan een bepaalde... Nu, het is ook zo dat soms... komen er mensen kijken naar onze school, nu dat zal overal zijn, en er zijn mensen die daar echt achter vragen. Dus echt hoeveel allochtonen... er zijn mensen die dat echt vragen. Dat is dan toch iets waar jij... op let dan hé. Ja.”

(Directie 'witte' vrije basisschool)

“Ik denk dat het publiek van onze school een weerspiegeling is van hetgeen hier in de buurt woont en wij merken toch wel dat de buurt de laatste 2-3 jaar aan het veranderen is... dus aan het verkleuren is... We merken dat heel sterk aan de nieuwe instroom van de kleuterklasjes, dat we toch meer en meer migrantenkinderen inschrijven. Niet dat dat een probleem is maar je merkt wel heel goed dat de buurt aan het veranderen is. Wij merken ook wel dat de autochtone ouders meer en meer beginnen te kiezen voor de randgemeenten, zoals Brasschaat.”

(Directie 'gemengde' stedelijke basisschool)

“Er komen heel veel mensen inschrijven en als je vraagt waarom kies je voor die school: We weten de (naam school) heeft een goeie naam, dat is een goeie school. Toch, en wij horen dat voornamelijk onder de oorspronkelijke witte bevolking, de hoger opgeleiden, dat er al meer eens gezegd wordt van goh, dat zijn wel veel Turken, in de volksmond is dat zo, de allochtonen zijn nog altijd Turken. Het is de grootste groep in Gent, maar toch binnen de school, de allochtonen zijn misschien... maar de meeste Turkse kinderen die hier zitten zijn echt al wel ingeburgerd, meestal niet de gasten die

mentaal achterstand hebben. Ik zit hier met gastjes in zesde leerjaar, die super punten halen. Die heel goed leren, die perfect naar een Atheneum zullen kunnen gaan."

(Directie 'gemengde' stedelijke basisschool)

De scholen die het sterkst de druk van de autochtone middenklasse voelen met betrekking tot de invloed van een gekleurde instroom op hun reputatie blijken de eerder 'witte' en 'gemengde' scholen te zijn; scholen die tot dan hebben kunnen behouden wat door zowel ouders als scholen vaak als een 'gezonde mix' wordt beschouwd. Scholen zijn hierin vaak minder uitgesproken over de eventuele negatieve gevolgen die deze compositieverandering heeft op het onderwijsniveau maar voelen dat het leeft bij de ouders. **Ze merken dat de autochtone middenklassenouders hun school minder in overweging nemen en dat baart hen zorgen. Ze rapporteren hierin ook vaak het 'tipping point' wanneer minder en minder autochtone ouders voor hun school zouden kiezen.**

"Langs de ene kant is het aantrekkelijk, er zijn hier nog niet teveel allochtonen. Er komen er meer en meer en dan komt een vloedgolf op je af, waar wij nu kantje boord zitten. Op één september hadden we een aantal mensen die keken van hé, mijn kind in zo'n klas. Die zien gewoon 10 witte kindjes en 10 gekleurde kindjes en die er de adem vanaf gesneden zijn. Ook bij die gekleurde kindjes moet je nog eens gaan kijken en gaan nuanceren. Er zijn er bij die moeilijk spreken en totaal andere opvoedingen en cultuur hebben. Maar ook kindjes die wel vreemd uiterlijk hebben waarbij je het naar sociale omgang, het cognitieve, het schoolse totaal niet voelt. Sommige mensen hebben dan wel, ... Je hebt natuurlijk een aantal mensen die niet openstaan voor communicatie, die rigoureus afhaken op een open schoolnamiddag... die echt zeggen, ik zie daar op de kapstok, Mohammed en Achmed, mijn kind komt hier niet. Einde verhaal."

(Directie 'gemengde' stedelijke basisschool)

"ik denk ook dat een school dat moet nastreven, een goeie buurtschool zijn en met een gezonde verhouding, dat is wel belangrijk. Dat merk ik altijd... wij hebben op tien jaar ook ongelooflijk veel veranderd. Ik heb dat hier verschrikkelijk zien groeien en in het begin was dat ook mega-ideaal voor die witte ouders van die 70%. We hebben dan later ook gezien dat dat altijd maar minder dan 70% was. Maar we hebben wel elk jaar veel ongerustheid gezien en toch elk jaar een aantal ouders die afhaken omdat het geen 70% meer was, maar 60 of 50%. Bij 50-50 beginnen een aantal ouders toch wel te panikeren."

(Directie 'gemengde' stedelijke basisschool)

Naast de klassieke 'witte' vlucht rapporteren ook heel wat meer gekleurde scholen dat ouders uit ECM zich zorgen maken over de leerlingensamenstelling. Het gaat hier dan vaak over de beter opgeleide ECM middenklasse, ouders en leerlingen die voor de betreffende schooldirecties vaak het verschil maken tussen een sociaal gemengde school en een concentratieschool met bijna uitsluitend kansarme

leerlingen met een migratieachtergrond. Deze 'zwarte' vlucht zou volgens deze schooldirecties het sociale weefsel op de school niet ten goede komen. Verder geven sommige schooldirecties in 'zwarte' scholen aan dat de meer 'klassieke' ECM populaties van hun school de nieuwe instroom van recenter gemigreerde groepen met argwaan bekijken en op basis hiervan niet langer voor hun school kiezen.

I: "Merk je dat ook bij ouders met een migratieachtergrond?"

"Toch wel, toch wel, jaja, ik spreek nu over allochtone ouders, ik spreek allemaal over allochtone ouders, absoluut. Ook zij kiezen voor die mix. Ja het zijn net die allochtone ouders die dan ook mama's zijn die dan beter geschoold zijn. Ja en die ook wel graag vooruit willen. Ja, daar zit een soort van dynamiek achter. Dat zijn ook de mama's die graag meehelpen als er iets te doen is: koffiebabbel van de mama's en noem maar op. Die als er iets georganiseerd wordt als eerste klaar staan. Die ook meestal als ze met iets zitten als eerste de weg vinden naar de school."

(Directie 'zwarte' stedelijke basisschool)

"We hebben natuurlijk ook veel mensen van Turkse, Marokkaanse of Italiaanse origine. En mensen die zeggen van kijk: "wij willen niet in een volledige school met Marokkaanse kinderen of wat dan ook zitten. Nee, we willen een mix hebben." Zo zijn er toch ook wel veel ouders bewust mee bezig: "nu kan het nog, tot bijvoorbeeld 80% Turken." Dat zelfs Turken ook zeggen van: "het is teveel, we moeten ook met andere mensen kunnen samenleven." Of anderen die kunnen zeggen: "een bepaalde nationaliteit is te hoog, dus we kiezen voor...""

(Directie 'zwarte' vrije basisschool)

"Ja. (Denkt) We hebben ook Roma. En wat méér Roma. Ja, een stijging van de Romapopulatie. Ik denk, we hebben er op dit moment een honderdtal. Misschien schrikt dat wat af. Dat schrikt in zeker zin af, maar niet bij de ... dat is een vraag die ik bijna nooit krijg bij de 'nieuwe' ouders, als ik ze zo moet noemen. Dat is meer een vraag die ik zal krijgen van de traditionele ouders die voor deze school kiezen al een paar generaties lang. De Turkse ouders uit de buurt."

(Directie 'zwarte' vrije basisschool)

We kunnen besluiten dat schoolbesturen inderdaad aanvoelen dat de sociale en etnische compositie van de school speelt in de schoolkeuze van de ouders. Vooral schooldirecties van eerder 'witte' en 'gemengde' scholen gaven aan de druk te ervaren van veelal autochtone middenklassenouders die openlijk of eerder subtiel aangaven dat de 'gezonde mix' die tot dan bijdroeg aan de goede reputatie van de school onder druk kwam te staan door de verkleuring van de leerlingensamenstelling. Een verdere verandering in de schoolcompositie zou kunnen leiden tot wat sommige schooldirecties omschreven als een punt waarbij een kettingreactie van mijddgedrag door 'sterkere' ouders tot stand komt. Ook scholen die reeds (geruime tijd) een 'zwarte' school zijn gaven aan dat ook ouders uit etnisch-culturele minderheden die de mogelijkheden hebben een andere school verkiezen om een te sterke

concentratie van kansarme ECM leerlingen te ontvluchten. In sommige gevallen speelde de instroom van meer recent gemigreerde etnische groepen hierbij een rol.

Conclusie & discussie

Vertrekkende van de vaststelling dat segregatie in het basisonderwijs niet enkel kan worden verklaard door residentiële segregatie van sociale en etnische groepen, onderzochten we in welke mate het schoolbeleid kan bijdragen aan relatieve segregatie. Vanuit de theorie over de quasi-marktwerking van een (Vlaams) onderwijssysteem dat wordt gekenmerkt door vrijheid van schoolkeuze en schoolinrichting formuleerden we enkele onderzoeksvragen en hypothesen die werden afgetoetst door interviews met schooldirecties en diverse groepen ouders. We onderzochten of en in welke mate profilering en selectiviteit van scholen een verklaring kan bieden voor de relatieve segregatie en zochten hierbij ook naar de achterliggende verklaring.

De buurtomgeving van een school en het daaraan gekoppelde rekruteringsgebied bleek bepalend te zijn voor de noodzaak om zich als school te profileren. Scholen in een meer kansarme en gekleurde buurt ervaren vaker dat ze enkel de kansarme en ECM leerlingen uit de buurt aantrekken en zien de (autochtone) middenklassenouders van de buurt buiten de buurt een school kiezen. Scholen met een buurtgebonden kansrijkere ‘witte’ populatie ondervinden minder vaak de noodzaak om zich als school te profileren. Als profileringsstrategie kozen scholen in een kansarmere buurt er vaak voor om zich een uitgesproken pedagogisch project aan te meten. Deze methodescholen bleken echter vaak ‘te wit’ gezien de buurtcompositie en we vonden verder dat de autochtone ouders er niet altijd werden aangetrokken door de onderwijsmethode per sé, maar eerder door de ‘gezonde’ leerlingensamenstelling. Ouders uit etnisch-culturele minderheden konden zich dan vaak weer veel minder vinden in het pedagogische model van deze scholen, met uitzondering van ouders die door deze schoolkeuze een doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs hoopten te vermijden. Waar methodescholen zich vaak minder bewust profileren als scholen met een nadruk op zorg en meer inclusief onderwijs, vonden we dit profiel wel eerder terug bij de sterkst geconcentreerde ‘zwarte’ scholen. Deze schoolbesturen gaven aan, gezien het leerlingenprofiel, niet anders te kunnen dan een sterke zorg te ontwikkelen maar ondervonden terzelfdertijd het nefaste effect van push- en pulleffecten die uitgaan van dit zorgbeleid, hetgeen vaak nog werd versterkt ten gevolge van beeldvorming door andere scholen en onderwijsprofessionals. Scholen die daarentegen een kansrijkere ‘witte’ leerlingencompositie kennen, bleken meer nadruk te leggen op differentiatie naar boven en een ‘hoog niveau’. Scholen kwamen hiermee tegemoet aan de verzuchtingen van de huidige schoolpopulatie maar stootten hiermee ook andere leerlingen af omdat er minder aanbod is voor kansarmere en anderstalige leerlingen. Naast profilering aan de hand van aandacht voor specifieke zorgnoden bleken scholen ook te verschillen in hun openheid naar vreemde talen en culturen. Onder druk van een autochtone meerderheid voelden ‘wittere’ scholen een beperking aan de tegemoetkoming naar taaldrempels en culturele verschillen bij ouders met een migratieachtergrond. Aandachtspunten die bij multiculturele scholen veel meer vanzelfsprekend bleken.

Ondanks de invoering van het inschrijvingsrecht bij de ingang van het GOK-decreet vonden we in de survey die dit kwalitatief onderzoeksluik voorafging dat de kans op een weigering of doorverwijzing groter is bij kansarme en ECM leerlingen. Gezien de onwettelijkheid van ongegronde weigeringen was de selectiviteit van scholen in het aannamebeleid een moeilijk te onderzoeken thema. Getuigenissen van zowel ouders als schooldirecties gaven desalniettemin belangrijke indicaties over de gedaante die deze selectiviteit nog steeds kan aannemen. In de focusgroepgesprekken met ouders vonden we in de drie onderzochte steden aanwijzingen terug over weigeringen zonder het toekennen van een weigeringsdocument en het ontzeggen van informatie over een weigering of doorverwijzing bij veelal kansarme anderstalige ouders. Ook de invoering van een centraal aanmeldingsregister in de steden Antwerpen en Gent laten nog achterpoortjes open, zo getuigen verscheidene schoolbesturen. Het achterhouden van capaciteit en vervolgens inschrijven na verval van de rangordelijst werden al dan niet openlijk gerapporteerd door directies. Hiernaast rapporteerden de geïnterviewde schoolleiders ook (subtiele) ontrading als een methode om de eigen autonomie als school te behouden. Ontrading betrof hier vaak gesprekken met ouders over een voorkeur voor buurtkinderen, een voorkeur voor ouders die bewust kiezen voor de onderwijsmethode en het moeten voldoen aan het vooropgestelde onderwijsniveau van de school. Om er zich als school van te vergewissen dat een leerling het geboden onderwijsniveau aankan, organiseerden verschillende scholen testen nog voor de inschrijving van het kind. Naast selectiviteit bij de instroom op een school vonden we tevens selectiemechanismen terug doorheen de lagere schoolloopbaan van de leerlingen. Zo signaleerden ouders en schoolbesturen dat leerlingen die zich niet kunnen handhaven binnen scholen met een hogere standaard (worden aangeraden om te) kiezen voor scholen die beter tegemoet komen aan hun zorgnoden, al ging het hier zeker niet altijd om een doorverwijzing naar het buitengewoon onderwijs.

We kunnen besluiten dat profilering en selectiviteit in het aannamebeleid van scholen inderdaad kunnen bijdragen tot een segregatieproces bovenop de ruimtelijke segregatie. De achterliggende verklaring zoals vooropgesteld vanuit de quasi-markttheorie werd bevestigd door de analyse van de kwalitatieve data, al kunnen we er vanuit onze bevindingen ook enkele kanttekeningen bij plaatsen. Zo vonden we dat quasi alle ouders, dus ook kansarmere ECM ouders, een bezorgdheid⁸ uitdrukten met betrekking tot de taalontwikkelingsmogelijkheden in een school met een sterke concentratie van anderstaligen. Waarin kansarme ECM ouders wel verschillen van autochtone ouders is de mate waarin de ouders de kwaliteit en het algemene onderwijsniveau van een school aflezen aan de sociale en etnische leerlingensamenstelling. Middenklassenouders bleken wat dat betreft meer reserves te hebben ten aanzien van 'zwartere' scholen. Naast verwachtingen over cognitieve effecten van een concentratie van leerlingen met een migratieachtergrond vonden we daarenboven dat waar ouders over het algemeen een zekere openheid hebben voor etnisch-culturele diversiteit, autochtone ouders hier het sterkst grenzen aan stellen en vaak een onderscheid maken tussen Europese culturen en Islamitische culturen. Ouders uit etnisch-culturele minderheden hadden overwegend een voorkeur voor een school die een weerspiegeling is van de etnisch-culturele diversiteit die men terugvindt in de maatschappij, maar ook zij waren er voor beducht om een absolute etnische of culturele minderheid uit te maken op

⁸ We doen in dit artikel geen uitspraken over de gegrondheid van deze bezorgdheid. Effecten van de sociaal-etnische schoolcompositie, zowel cognitief als non-cognitief, worden in andere artikels verbonden aan het SinBa-onderzoek behandeld.

school. Ze maken zich vooral zorgen over het welbevinden van hun kind wanneer het als één van de weinige kinderen op school ‘anders’ was dan een autochtone meerderheid op school.

De volgende stap was te onderzoeken of schoolbesturen er ook van overtuigd zijn dat de sociale en etnische leerlingencompositie door de ouders werd gehanteerd als proxy voor de kwaliteit en reputatie van de school. We vonden dat ‘witte’ en ‘gemengde’ scholen het sterkst onder druk kwamen te staan bij verkleuring van de leerlingencompositie die tot dan had bijgedragen tot de goede marktpositie van de school. Enkele van deze scholen gaven hierbij aan bevreesd te zijn voor een ‘tipping point’ waarbij steeds minder ‘sterke’ ouders voor hun school zouden kiezen en de verandering van hun leerlingenbestand in een stroomversnelling zou komen. Scholen die al geruime tijd als een ‘zwarte’ school kunnen worden omschreven signaleerden dat steeds meer ouders uit etnisch-culturele minderheden hun kansen op een andere school gingen zoeken wanneer ze hiertoe de mogelijkheid zagen. Het gaat hier volgens deze schoolleiders vaak om bemiddelde en opgeleide ouders uit etnisch-culturele minderheden en ECM ouders van de tweede en derde generatie. Ook de instroom van meer recent gemigreerde etnische groepen zou in bepaalde scholen deze ‘zwarte vlucht’ mee aansturen. De directies vreesden hier dat de (beperkte) sociale mix die tot dan nog op de school bestond zo zou kunnen verdwijnen, hetgeen zou resulteren in een concentratie van enkel kansarme anderstalige leerlingen.

Naast het liberale karakter van het onderwijssysteem in Vlaanderen speelt ook de ruimtelijke segregatie van sociale en etnische groepen in de steden een uiterst belangrijke rol in de mate waarin kinderen met een verschillende sociale en etnische achtergrond samen naar school gaan. Toch is het ons inziens belangrijk om te reflecteren over de nefaste gevolgen van wat principieel een voorrecht kan genoemd worden, namelijk de vrijheid van schoolkeuze en het bestaan van een schoolaanbod dat aansluit bij de wensen van verschillende groepen ouders. We stellen hierbij twee belangrijke vragen: Ten eerste, hebben alle ouders ook *de facto* evenveel vrijheid van schoolkeuze? Een belangrijke vaststelling bij de analyse van de interviews was namelijk dat kansarmere en anderstalige ouders veel meer beperkt zijn in de feitelijke schoolkeuzemogelijkheden die ze hebben. Financiële en logistieke beperkingen maken dat ze zich minder makkelijk bewegen binnen het lokale onderwijsaanbod en het sociaal-cultureel kapitaal in combinatie met taaldrempels beperkt vele ouders in het maken een geïnformeerde schoolkeuze (hetgeen in markttheorie imperfecte informatie wordt genoemd). Ten tweede, in welke mate kan de concurrentie tussen scholen op onze onderwijsmarkt nog ‘gezond’ genoemd worden? Ook de ongelijke marktposities van scholen ten gevolge van processen en omgevingskenmerken die buiten de invloed van de scholen zelf liggen maken dat scholen in een liberaal onderwijssysteem vaak genoodzaakt zijn om zich enkel nog toe te leggen op het tegemoet komen aan de zorgnoden van kansarme en anderstalige leerlingen. Het gelijke onderwijskansenbeleid en het inschrijvingsrecht reguleren nu reeds deze vrije marktsituatie maar kennen in zijn huidige vorm beperkingen. Een verdere regulering die de excessen van de marktwerking tegengaat en empowerment van diegenen in een zwakkere marktpositie zijn pistes die heel wat ouders en scholen genegen bleken tijdens de interviews. Een bredere erkenning en ondersteuning van de rol die ouderinitiatieven én het (allochtone) middenveld hierin spelen zijn ons inziens hierbij essentieel.

Referenties

- Bakker, J., Denessen, E., Peters, D. & Walraven, G. (Eds.), (2011), *International perspectives on countering school segregation*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant
- Debruyne, T., De Rechter, G., Lamote, J., Thys, G., Van Damme, K. & Van de Velde, V. (2006), *Gelijke onderwijskansen. Lokale overlegplatforms evaluatie werking 2004-2006*. Ministerie van Onderwijs en Vorming. http://www.ond.vlaanderen.be/wegwijs/agodi/lop/evaluatie_2004_2006.pdf (12.07.2008)
- Gorard, S. (1999), Keeping a sense of proportion: the "politician's error" in analysing school outcomes, *British Journal of Educational Studies*, jrg. 47, nr. 3, p. 235-246
- Gewirtz, S., S. Ball & R. Bowe (1995). *Markets, choice and equity in education*. Buckingham: Open University Press.
- Hirtt, N., Nicaise, I & De Zutter, D. (2007), *De school van de ongelijkheid*, Berchem, EPO
- Ladd, H., & Fiske, E. (2003). „Does competition improve teaching and learning? Evidence from New Zealand”, *Educational Evaluation and Policy Analysis*, jrg. 25, nr. 1, p. 97–112
- Lauder, H. (1991). ‘Education, democracy and the economy.’ *British Journal of Sociology of Education*. 12 (4) pp. 417 – 431.
- Lauder, H. & Hughes, D. (1999), *Trading in futures. Why markets in education don't work*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press
- Nouwen, W. & Vandenbroucke, A. (2011), *Schoolkeuze en ervaringen met inschrijvingen bij etnisch-culturele minderheden in het gesegregeerde basisonderwijs van Antwerpen, Genk en Gent*. Paper gepresenteerd op seminarie ‘Cultuuroverdracht en educatie’, UCSIA, Universiteit Antwerpen, België, 10 February 2011.
- Ornelis, F. (2006), „Leerlingen inschrijven, spreiden en voorrang toekennen: juridische vragen bij het gelijkekansendecreet”, in Sierens, S., Van Houtte, M., Loobuyck, P., Dlrue, K. & Pelleriaux, K. (eds.), *Onderwijs onderweg in de immigratiesamenleving*, Academia Press, Gent, p. 109-137
- Ranson, S. (1993). ‘Markets or democracy for education.’ *British Journal of Educational Studies* 31 (4) pp. 333 – 352.
- Saporito, S. (2003), „Private choices, public consequences. magnet school choice and segregation by race and poverty”, *Social Problems*, jrg. 50, nr. 2, p. 181-203
- Schryvers, E. (2005). *Het basisonderwijs in Antwerpen*. Studiedienst voor Stadsobservatie. Stad Antwerpen, pp. 16-22. http://www.lop.be/lop/files/_uploaded/antwbao/hoofdstuk_2___De_Antwerpse_leerlingen_in_cijfers_en_kleuren.pdf (20.05.2011).

- Sierens, S., Mahieu, P. & Nouwen, W. (2011), *The desegregation policy in Flemish primary education. Is distributing migrant students among schools an effective solution?*, In Bakker, J., Denessen, E., Peters, D. & Walraven, G. (Eds.), *International perspectives oncountering school segregation*, Antwerpen-Apeldoorn, Garant
- Tomlinson, S. (1997), 'Diversity, choice and ethnicity: The effects of educational markets on ethnic minorities', *Oxford Review of Education*, jrg. 23, nr. 1, p. 63-67
- Vandenberghe, V. (1998), 'L'enseignement en Communauté française de Belgique: un quasimarché', *Reflets et Perspectives de la Vie Économique*, jrg. 37, nr. 1, p. 65-75